

УДК 511.47

Г 56

**ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА**

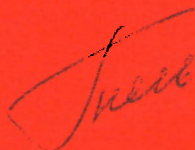
ГНЕСЬ НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 373.31:796.0111.3(498.6)“1869/1918”

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВ НАРОДНИХ ШКІЛ БУКОВИНИ
(1869-1918 рр.)**

Спеціальність 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Івано-Франківськ – 2007

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Лисенко Неллі Василівна,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, завідувач кафедри
теорії та методики дошкільної освіти

Офіційні опоненти: доктор наук з фізичного виховання
і спорту, професор
Цьось Анатолій Васильович,
Волинський державний університет
імені Лесі Українки, завідувач кафедри
теорії і методики фізичного виховання;

кандидат педагогічних наук, доцент
Винничук Олег Теофілович,
Тернопільський національний університет
імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри педагогіки

Захист відбудеться 13 грудня 2007 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 20.051.01. у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника за адресою: 76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 79, конференц-зала Будинку вчених.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 79).

Автореферат розісланий 12 листопада 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.Р. Кирста

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У державній національній програмі „Освіта” (Україна ХХІ століття), Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту фізичне виховання і масовий спорт віднесено до важливих складових процесу повноцінного розвитку людини, дієвих засобів профілактики захворювань, підготовки до високопродуктивної праці, забезпечення творчого довголіття тощо.

Успадкована від переднього державного устрою система фізичного виховання молоді України в умовах незалежної держави, демократизації та гуманізації суспільного життя, нових політичних і економічних реалій виявилась неадекватною: в суспільстві різко знизився інтерес до занять фізичними вправами, малоефективним є управління процесом фізичного виховання в освітній галузі, пустують і руйнуються спортивні споруди, здебільшого не відповідає сучасним вимогам рівень компетентності фахівців фізичної культури. Одночасно продовжує зростати рівень захворюваності опорно-рухового апарату дітей та підлітків, їхньої серцево-судинної системи, органів зору. Означене вимагає пошуків нового концептуального і методологічного підходів до комплексного розв'язання проблеми становлення й розвитку сучасної національної системи фізичного виховання школярів. Її формування повинно здійснюватися дотично до загальнолюдських гуманістичних цінностей і національних засад з урахуванням регіональних особливостей та передового світового досвіду в галузі фізичного виховання.

Вище наведене актуалізує вивчення історії розвитку освітніх процесів на українських землях – Галичині, Буковині, Закарпатті, Наддніпрянщині, які в різні історичні періоди перебували у складі іноземних держав, що зумовило своєрідну особливість національно-культурного життя в цих регіонах. Важливим також є врахування доробку європейської педагогіки другої половини ХІХ – початку ХХ ст., оскільки саме в ньому зосереджено чимало науково-методичних надбань в означеній галузі. На необхідності цілеспрямованого фізичного виховання шкільної молоді наголошено вже у працях західноєвропейських учених ХVІІІ – ХІХ ст. (І. Гербарт, А. Дістерверг, Е. Кей, П. Кергомар, Г. Кершенштайнер, Дж. Локк, Р. Оуен, Й.-І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, Г. Спенсер, Ф. Фребель).

Вагомим внеском у розвиток сучасної педагогічної науки України може стати узагальнення здобутків освітян Буковини (адміністративно-територіальної одиниці Австро-Угорської монархії (1774–1918)) другої половини ХІХ – перших десятиріч ХХ ст. В умовах складних політичних, економічних, соціокультурних перетворень в імперії буковинські педагоги обстоювали і розвивали пріоритетні напрями освіти, поміж якими на фізичне виховання поклали особливі сподівання щодо підготовки підростаючого покоління до продуктивної праці, збагачення національних традицій тіловиховання в умовах поліетнічності регіону, збереження здоров'я і виховання навичок здорового способу життя мешканців краю.

Актуальні питання фізичного виховання шкільної молоді Австро-Угорщини (доби, охопленої дослідженням) представлено в роботах тогочасних авторів – Ф. Грілліча, Л. Зальцмана, Л. Лехнера, К. Патцнера, В. Праузека, Т. Ціглера. Шляхи формування здорового способу життя, покращення фізичного розвитку підростаючого покоління Буковини досліджуваного періоду окреслено у працях І. Бажанського, Д. Євстафієвича, О. Маковея, Я. Миколаєвича, І. Савицького, А. Цварик, Н. Шкургана, І. Юшишина. Цінними для досліджуваної проблеми щодо наукових розвідок та динаміки розвитку буковинського народного шкільництва другої половини XIX – початку XX ст. розглядаємо праці дослідників освітніх подій: Д. Вотти, М. Кайндля, І. Карбулицького, В. Колотила, Л. Кочинського, В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького.

У низці робіт сучасних дослідників (Е. Дорошенко, М. Карпушко, А. Окопний, М. Пономарьова) фізичне виховання другої половини XIX – початку XX ст. розглянуто як загальнопедагогічну проблему. У працях І. Андрухива, М. Баяновського, О. Ващеби, О. Винничука, М. Гуйванюка, М. Пантюка, Б. Трофім'яка порушено питання становлення та розвитку гімнастично-спортивних товариств і об'єднань у різні історичні періоди в окремих регіонах України. У дослідженні Г. Приходько розглянуто проблеми фізичного виховання особистості у педагогічній пресі другої половини XIX – початку XX ст. У роботах Є. Приступи, А. Цюся обґрунтовано, що кожен народ, залежно від соціально-економічних умов свого розвитку, психічного складу, географічного положення тощо історично створював самобутні види рухливих ігор, окремі фізичні вправи та методику їх використання – складові педагогічних основ народної фізичної культури. У сучасних педагогічних дослідженнях охарактеризовано історичні аспекти розвитку освіти і педагогічної думки на західноукраїнських землях XVIII – першої половини XX ст. (Л. Баїк, С. Вдович, Д. Герцюк, І. Курляк, Б. Мітюров), зокрема в Галичині (М. Барна, Г. Білавич, Т. Завгородня, Б. Савчук, В. Стинська), на Волині (Т. Джаман, Л. Козоріз, В. Омельчук, Н. Рудницька), у Закарпатті (В. Гомонай, В. Росул).

В наукових дослідженнях з історії Буковини (Т. Бриндзан, В. Ботушанський, А. Горук, О. Добржанський, В. Кожоляк, О. Масан, С. Осачук, Г. Скорейко, С. Троян) та освіти краю: історії українського шкільництва на Буковині (І. Ковальчук, О. Пенішкевич, І. Петрюк), пріоритетних напрямків розвитку народної школи на Буковині (Л. Кобилянська), підготовки вчителів в руслі аналізу освіти дорослих (Л. Тимчук) ученими дотично до предмета наукового пошуку порушено окремі аспекти означеної нами теми. Водночас результати аналізу різнопланових історико-педагогічних праць свідчать про відсутність цілісного дослідження становлення і розвитку фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини другої половини XIX – перших десятиріч XX ст.

Актуальність проблеми та недостатнє її вивчення зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: „Становлення і розвиток фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини (1869 – 1918 рр.)”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою частиною науково-дослідницької проблеми кафедри теорії та методики дошкільної освіти Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника „Підготовка майбутнього педагога до професійної діяльності в умовах трансформації суспільного устрою та інтегрування в Європейський освітній простір” (протокол № 5 від 30.12.2001 р.). Державний реєстраційний номер теми – 0106U009432. Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 10 від 09.07.2004 р.), погоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 8 від 26.11.2004 р.).

Мета дослідження – охарактеризувати процеси становлення і розвитку фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини та окреслити шляхи використання його здобутків у роботі із сучасними школярами України.

Завдання дослідження:

1. Визначити особливості становлення фізичного виховання учнів народних шкіл на Буковині як педагогічного процесу.
2. Охарактеризувати організаційні засади фізичного виховання школярів у освітній політиці краю.
3. Виявити основні підходи до реалізації змісту фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини другої половини XIX – перших десятиріч XX ст.
4. Виокремити етапи розвитку фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини досліджуваного періоду й окреслити шляхи використання його здобутків у роботі із сучасними школярами України.

Об'єкт дослідження – освіта учнів народних шкіл Буковини другої половини XIX – перших десятиріч XX ст.

Предмет дослідження – фізичне виховання учнів народних шкіл Буковини досліджуваного періоду.

Методологічну і теоретичну основу дослідження становлять теорія і практика наукового пізнання; положення про єдність національного із загальнолюдським як запорука суспільного прогресу; про взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ та доцільність їхнього вивчення в конкретно-історичних умовах; концепція щодо провідної ролі діяльності в особистісному формуванні; розгляд педагогічних явищ у соціокультурному контексті; підхід до фізичного виховання особистості, як до соціального явища і самостійної системи, що динамічно розвивається в загальному соціально-педагогічному процесі; системний, культурологічний, особистісно-діяльнісний, правовий підходи.

Для дослідження важливе значення мали концептуальні положення Закону України „Про освіту”, Закону України „Про фізичну культуру і спорт”, Державної національної програми „Освіта” (Україна XXI століття), Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту, а також наукових праць із проблем становлення і розвитку фізичного виховання школярів.

Методи дослідження: *конкретно-пошуковий* (теоретичний аналіз, синтез, систематизація і класифікація архівних документів, науково-педагогічної літератури, законодавчих актів України та інших джерел); *порівняльно-аналітичний* (порівняльний та історико-педагогічний аналізи архівних джерел, матеріалів періодичної преси); *історико-географічний* (вивчення специфіки регіонального розвитку процесу фізичного виховання у змісті початкової освіти); *хронологічний* (дослідження процесу становлення і розвитку фізичного виховання в народних школах Буковини); *структурний* (аналіз навчальних планів, програм, посібників для навчальних закладів шкільної освіти).

Джерельну базу дослідження складають: матеріали фондів Державного архіву Чернівецької області (ДАЧО) (фонд 2 – Виконавчий комітет ландтага Буковини (1861- 1918), 3 – Крайове управління Буковини (1854-1918), 210 – Чернівецька міська шкільна рада (1869-1918), 211 – Крайова шкільна рада Буковини (1869-1918), 223, 246, 248, 250, 253, 254, 389, 735, 758, 1191 – Початкові школи Буковини (1794-1919), 761 – Сторожинецька повітова шкільна рада (1869-1918), 762 – Чернівецька повітова шкільна рада (1869-1918)); періодичні видання Буковини та Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: „Буковина”, „Добри Ради”, „Каменярі”, „Прапор”, „Промінь”, „Просвещение”, „Школьна часопись”, „Наша школа”, „Учитель”, „Bukowiner Pädagogische Blätter”, „Bukowiner Schule”, „Bukowiner Schul-Zeitung”; законодавчі акти, нормативні документи Міністерства віросповідань та освіти Австро-Угорської монархії, Крайової Шкільної Ради Буковини другої половини ХІХ – перших десятиріч ХХ ст.; монографії, наукові статті, матеріали наукових конференцій, дисертаційні дослідження, в яких уміщено інформацію, важливу для розв’язання завдань дослідження.

У процесі наукової роботи було використано матеріали бібліотечних фондів України: Національної наукової бібліотеки України ім. В. Вернадського (м. Київ), Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, наукових бібліотек Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника і Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Хронологічні рамки дослідження. Хронологічно дослідження охоплює 1869 – 1918 рр. Вихідний рубіж 1869 р. – ухвала австрійського державного шкільного Закону; верхня межа – 1918 р. – підпорядкування краю румунському королівству. У цей період Буковина – частина сучасної Чернівецької області (Північна Буковина) та частина сучасної Румунії (Південна Буковина) – перебували в складі Австро-Угорської (Габсбургської) імперії.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що вперше комплексно проаналізовано систему фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини доби Австро-Угорської монархії; охарактеризовано організаційні основи фізичного виховання, виявлено і обґрунтовано підходи до науково-методичного забезпечення означеного педагогічного процесу в урочній та позаурочній діяльності учнів буковинських народних шкіл; виокремлено етапи розвитку фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини

досліджуваного періоду, окреслено шляхи використання його функціонального потенціалу в роботі з учнями сучасної школи України.

До наукового обігу введено маловідомі праці К. Патцнера „100 Themen pädagogischen Aufsätzen” („100 тем педагогічних творів”), Л. Лехнера „Schule und Jugendspiel” („Школа і молодіжні ігри”), Ф. Грілліча „Methodik des turn-unterrichtes” („Методика навчання гімнастики”), а також невідомі та маловідомі архівні матеріали (ДАЧО, ф. 211, оп. 1, спр. 13, 80, 149, 1359, 7363, 7729, 7777, 9029, 12001).

Практичне значення дослідження полягає в тому, що накопичені в роботі фактичні й теоретичні матеріали, а також висновки використано у викладанні навчальних курсів „Історія фізичної культури”, „Фізкультурно-спортивні споруди”, „Рухливі ігри” для студентів спеціальності „Педагогіка та методика середньої освіти. Фізична культура”, спецкурсу „Історія освіти на Буковині” для студентів спеціальності „Початкове навчання” факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (акт № 17-14/1994 від 13.06.2007 р.); впроваджено в курси лекцій з історії фізичної культури, історії педагогіки для студентів факультету фізичного виховання і спорту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (акт № 01-08/856 від 30.05.2007 р.); в курси з історії фізичної культури й теорії та методики фізичного виховання Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка (акт № 307-40/03 від 12.04.2007 р.). Матеріали, основні положення та висновки дослідження можуть бути використані при написанні підручників, науково-методичних і навчальних посібників, а також у розробці спецкурсів. Вони є підґрунтям для подальших історико-педагогічних досліджень.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом їх оприлюднення на всеукраїнських конференціях: „Молода спортивна наука України” (Львів, 2005, 2006), „Українська етнопедагогіка у контексті розвитку сучасних теорій виховання і навчання” (Івано-Франківськ, 2005), „85 років освітнього шляху. Сторінки історії Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії” (Хмельницький, 2006), „Особистість Омеляна Поповича в контексті розвитку освіти та культурно-громадського життя Буковини кінця XIX ст. – до сучасності” (Чернівці, 2006) та звітних наукових конференціях кафедри фізичної культури та валеології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кафедри теорії та методики дошкільної освіти Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2005-2007).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено в 9 одноосібних публікаціях, 4 з яких - у фахових науково-педагогічних виданнях, затверджених ВАК України.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (284 найменування) та 6 додатків. Загальних обсяг дисертації – 264 сторінок, з яких 170 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів та відображено їхню апробацію.

У першому розділі – „Фізичне виховання учнів народних шкіл Буковини другої половини XIX – двадцятих років XX століття як проблема наукового пошуку” – проаналізовано зміст поняття „фізичне виховання школярів”; описано передумови та фактори (політичні, економічні, соціально-культурні) становлення фізичного виховання в системі народної освіти Буковини; охарактеризовано становлення теорії й практики фізичного виховання в контексті синтезу народно-педагогічного досвіду буковинців зі здобутками зарубіжних освітніх систем досліджуваної доби.

Формування поліетнічної та поліконфесійної структури буковинського суспільства зумовила складна історична доля краю. Він був конгломератом, в якому кожна етнічна група зберігала свої національні особливості й розвивала свою матеріальну і духовну культуру. Населення Буковини другої половини XIX – початку XX ст. було настільки різноманітне в національному відношенні, що цей край називали „маленькою Австрією”: на території порівняно невеликої (10 тис. кв. км) австрійської провінції мешкали представники більше, як 10 національностей – українці, румуни, німці, поляки, вірмени, угорці, росіяни тощо.

Народна освіта Австро-Угорської імперії, зокрема її окремого краю – Буковини, пройшла складний шлях свого розвитку. До початку загальнодержавних шкільних реформ (1868) ця ланка освіти перебувала під порядкуванням католицького духовенства, яке свідомо підтримувало неграмотність народу. Для Буковини – споконвічного аграрного регіону – загальнодержавні шкільні реформи 60-70-х років XIX ст. мали особливе значення. До цього часу освіту краю було представлено незначною кількістю народних шкіл, слабкою середньою ланкою освіти і повною відсутністю вищої школи. Зокрема, загальнодержавний Закон від 14 травня 1869 р. декларував право всім громадянам отримувати освіту в державних народних школах. У його змісті вперше знаходимо офіційне визнання „тілесних вправ” („гімнастика” – укр.; „turnen” – нім.) як обов'язкового предмета викладання в народних школах.

Зміни в різних сферах життя, нові наукові відкриття, стрімкий розвиток виробничо-трудових відносин у середині XIX ст. в Європі ставили перед педагогікою замовлення на виховання особистості як рушія подальшого суспільного прогресу. Реформування сільськогосподарського виробництва шляхом упровадження нових систем землеробства, спорудження переробних підприємств, використання природних ресурсів тощо з другої половини XIX ст. спричинили в Австро-Угорщині зростання потреби у власних висококваліфікованих фахівцях. Від їхньої високопродуктивної праці залежало економічне зростання країни. Інтерес панівної верхівки Габсбургської імперії до фізичного виховання дітей змалку спричинила і мілітарна політична ситуація в Європі XIX

ст. Таким чином, уведення „гімнастики” до народної шкільної освіти, передусім, повинно було сприяти формуванню здорової генерації майбутніх працівників, а у разі потреби, і воїнів монархії.

Означений шкільний предмет осмислюємо дотично до сучасного визначення фізичного виховання – педагогічного процесу, спрямованого систематичного впливу на людину фізичними вправами, силами природи, гігієнічними факторами з метою укріплення здоров'я, розвитку фізичних якостей, удосконалення морфологічних і функціональних можливостей, формування й покращення життєво важливих рухових навичок, умінь і пов'язаних з ними знань, забезпечення готовності людини до активної участі у суспільному, виробничому і культурному житті; педагогічного процесу, спрямованого на фізичне і духовне вдосконалення людини, оволодіння нею систематизованими знаннями, фізичними вправами та способами їх самостійного використання впродовж усього життя.

На становлення теорії й практики фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини у другій половині XIX ст. впливали зовнішні (політична й економічна ситуація, географічне розташування) та внутрішні (антропологічні, соціальні) фактори. Вони визначально впливали на утворення змісту, завдань та організаційних форм фізичної культури учнів краю.

У 1874 р. Міністерством віросповідань та освіти Австро-Угорщини розроблено орієнтовні навчальні плани для міських і всіх типів народних шкіл. „Гімнастику” заплановано в обсязі однієї (однокласні розділені народні школи) та двох годин на тиждень (у решті типів народних шкіл). У змісті означеного предмету передбачалися стройові, вільні, вправи на гімнастичних снарядах (бруса, поперечина, драбини, колода, вертикальні жердини) та спортивні й рухливі ігри, розповсюджені в тій чи іншій місцевості.

Характерні географічні й кліматичні умови Буковини наклали свій особливий відбиток на засоби фізичного виховання, зокрема на зміст і форми народних рухливих ігор: на рівнинній місцевості були поширені рухливі ігри з „широким полем ігрової діяльності” (метання палиці й м'яча, біг навздогін), натомість у гірських районах широкого розповсюдження набули дитячі рухливі ігри на рівновагу, з перетягуванням, стрибками та метаннями в ціль тощо.

Хоча кожен етнос багатонаціональної Буковини безперечно мав свої традиції фізичного удосконалення дітей і молоді, становлення фізичного виховання в краї все ж осмислюємо щодо народу, який проживав спільним історичним життям, усвідомлюючи свою єдність, володіючи спільною історичною пам'яттю і досвідом виховання дітей, послуговуючись спільними матеріальними та духовними цінностями й уявленнями про значення фізичної досконалості людини, її сили і витривалості. Фізичне виховання дітей і молоді віддавна реалізовувалося у господарсько-виробничій діяльності (домашні та польові роботи, риболовля, полювання), під час дозвілля (рухливі ігри), у будні й вихідні дні в системі релігійних і побутових дій.

У розділі наголошено, що прогресивні західноєвропейські ідеї про освіту загалом, народне шкільництво (І. Герbart – необхідність урахування

індивідуальних особливостей особи у визначенні змісту і форм освіти; А. Дістерверг – принципи природодозцільності й культуровідповідності навчання; Е. Кей – урахування в освіті кожної дитини індивідуальних особливостей; Г. Кершенштайнер – народна школа – інститут підготовки захисників батьківщини; Ж.-Ж. Руссо – концепція природовідповідного виховання дитини; Г. Спенсер – вимір цінності освіти – її значущість як засобу виживання людини; Ф. Фребель – провідне значення ігрового методу в навчанні й вихованні дітей) та фізичне виховання зокрема (І.-Г. Песталоцці – забезпечення природного прагнення дітей до рухів засобами ігор і фізичних вправ, пріоритет родини у фізичному вихованні дітей; Г. Спенсер – основні чинники фізичного виховання – повітря, холодна вода і рух; П. Кергомар – значення режиму дня, загартовуючих процедур, спеціальних дихальних вправ у фізичному вихованні дітей) набули поширення в різних регіонах Австро-Угорської імперії. На Буковині упродовж майже півстолітнього періоду до цього прислужилася ціла плеяда освітніх діячів – М. Барановський („Педагогіка для семинарій учительських і учителів шкіл народних“), І. Герасимович („Подрібний розклад праці укр. нар. учительства по громадах“, „Час і розклад науки на підставі досвідів психометричних“), А. Гуцайло („Еллен Кей про школу“), С. Канюк („Дидактика доповнена „основами логіки“ для вжитку учительських семинарій і учителів народних шкіл“), О. Маковей („Про діточі забави“), І. Савицький („О играхъ и забавахъ“), Н. Шкурган („Одностайність у вихованю – се важна засада педагогічна“).

Таким чином, особливістю фізичного виховання учнівської молоді Буковини, започаткованого офіційною політикою Австро-Угорщини в галузі народної освіти (1869 – 1874), стало поєднання в становленні його теорії й практики передового зарубіжного педагогічного досвіду з традиціями тіловиховання кожного етносу, що проживав у краї.

У *другому розділі* – „**Організація фізичного виховання в народних школах Буковини досліджуваного періоду**” – охарактеризовано організацію фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини; проаналізовано забезпечення означеного педагогічного процесу програмовими, методичними та матеріально-технічними матеріалами; окреслено підготовку вчителів до викладання „гімнастики” в народних школах.

Законом „О публичныхъ школахъ народныхъ” (1869) визначено основні положення щодо організації та функціонування народних шкіл Австро-Угорщини. Його демократичність виявлялась у наданні Крайовим Шкільним Радам права регулювання кількості годин для вивчення предметів із урахуванням потреб народних шкіл та здоров’я школярів у кожній окремій провінції монархії.

У законі досить чітко представлено питання створення для учнів належних умов навчання у народних школах, зокрема фізичного виховання (облаштування для занять фізичними вправами спеціальних майданчиків; спорудження й експлуатація шкільних приміщень відповідно до санітарно-гігієнічних норм; забезпечення викладання предметів кваліфікованими фахівцями; зобов’язання батьків до забезпечення дітей необхідним шкільним

приладдям; заходи покарання батьків, які ігноруватимуть шкільні приписи; організація освіти для працюючої молоді).

У крайовому Законі Буковини від 2 березня 1873 р. вміщено вимоги до шкільного приміщення. Указами Міністерства віросповідань та освіти монархії від 9 червня 1873 р. та від 8 червня 1890 р. було затверджено їх щодо обладнання шкільних будівель у державних народних і міських школах задля охорони здоров'я учнів, окреслено шляхи профілактики порушень постави у дітей під час перебування в школі (відповідність шкільних меблів, проведення рухливих ігор та вправ на перервах, організація прогулянок і походів у позаурочний час). Отже, шкільний уряд монархії розглядав фізичне виховання учнів народних шкіл у комплексі з функціонуванням інших чинників освітнього процесу та не змінював чинність основних положень правових документів щодо порушеної проблеми упродовж досліджуваного періоду.

На основі загальнодержавних навчальних планів (1874) буковинською Крайовою Шкільною Радою (розпорядженням від 3 березня 1888 р.) затверджено навчальні плани для всіх типів народних шкіл краю: одно -, дво -, три -, чотири -, п'яти-, шестикласних. Ними передбачалися обов'язкові заняття „гімнастикою” для хлопців; для дівчат означений предмет був необов'язковим. Послугуючись сучасними підходами до градації рухових дій для школярів, виокремлюємо вправи з „гімнастики” для учнів народних шкіл у чотири групи. Це – стройові, загальнорозвиваючі, вправи на гімнастичних снарядах, рухливі ігри. Зміст навчального матеріалу з означеного предмету дещо розширювався із кожним наступним типом школи шляхом додавання вправ на снарядах (вертикальні, похилі драбини, трамплін, поміст із жердинами тощо), ускладнення вільних та стройових вправ. Однак суттєвих відмінностей між наповненням змісту уроків фізичного виховання школярів нами не виявлено.

Упродовж років, охоплених дослідженням, методичне забезпечення процесу фізичного виховання учнів народних шкіл в основному здійснювалось шляхом використання вчителями загальноавстрійських та іноземних видань (Л. Зальцмана „Миттєва фотографія як допоміжний засіб у методиці навчання гімнастики”, Л. Лехнера „Школа і молодіжні ігри”, Й. Риглера „Школа гімнастики для хлопців і дівчат” тощо). Доробком буковинських освітян у скарбницю методики фізичного виховання школярів розглядаємо праці О. Поповича „Учебник гімнастики” (1889) та Ф. Грілліча „Методика навчання гімнастики” (1899).

Методичні поради щодо організації та проведення занять з фізичного виховання, позакласної та позашкільної спортивно-масової роботи з учнями народних шкіл буковинські учителі знаходили в педагогічних часописах – „Bukowiner Pädagogische Blätter” (Д. Босніагу „Як здійснювати підготовку глухонімих учнів в народних школах для нормальних дітей?”), „Bukowiner Schule” (І. Вигодівна „Яке значіння мають діточі забави в школі народній?”, А. Цварик „Які засоби виховання може використовувати школа, щоби сприяти фізичному розвитку дітей?”, О. Маковей „Про діточі забави”), „Учитель” (І. Савицький „О играхъ и забавахъ”, О. Іванчук „В справі фізичного виховання

шкільної молодіжи”, Я. Миколаєвич „Значінє гімнастики в вихованю молодіжи а передовсім дівчат”, „Як дбати про вихованє фізичне дітий”, І. Юшишин „Гайліки для школи”, „О фізичнім вихованю молодіжи шкільної”). Автори статей одноставно наголошували на цінності рухливих ігор і забав у режимі дня учнів народних шкіл. У публікаціях простежуються два шляхи залучення школярів до участі в іграх. Перший – розширення змісту ігрового матеріалу у шкільній програмі з „гімнастики” за рахунок зменшення переліку стройових вправ та вправ на снарядах. Другий – проведення зі школярами ігрових вправ у позаурочний час (організація спеціальних ігрових занять у позакласній діяльності). Для проведення уроків з фізичного виховання з учнями буковинських народних шкіл передбачалось облаштування спеціальних місць – відкритих (літніх) спортивних майданчиків і закритих гімнастичних залів, яке, згідно законодавства, мало здійснюватися коштом повіту або громади.

Підготовку вчителів народної школи до викладання „гімнастики” започатковано шкільним Законом 1869 року. Після навчання у педагогічних закладах і впродовж професійної діяльності вчителі Буковини мали можливість підвищувати науковий та методичний рівень викладання означеного предмета на спеціалізованих курсах з дисципліни „Гімнастика та молодіжні ігри”. Упродовж досліджуваного періоду такі курси стали найпоширенішою формою фахового удосконалення викладання „гімнастики” в краї. Учителі народних шкіл Буковини відвідували наукові конференції та конгреси з питань шкільної гігієни і фізичного виховання, які проходили у Москві, Парижі, Пешті, Білітці тощо. Найцікавіші доповіді провідних європейських та світових учених на таких зібраннях оприлюднювались в означених вище педагогічних часописах. До прогресивних пропозицій тогочасних науковців щодо фізичного виховання школярів відносимо – необхідність щоденних занять фізичними вправами в режимі дня школяра (два рази на тиждень – уроки „гімнастики”, решта днів – рухливі й спортивні ігри після уроків); влаштування щотижневої прогулянки або походу зі школярами із одночасним вивченням природи й історії рідного краю.

Задля оптимізації процесу фізичної підготовки учнів народних і громадських шкіл Міністерством віросповідань та освіти Австро-Угорщини у офіційному листі до Крайової Шкільної Ради Буковини (1909) учителям було запропоновано організувати секційні заняття зі спортивних і рухливих ігор, плавання, греблі, ходьби на лижах тощо. За таку роботу вчителям народних шкіл передбачалась грошова винагорода, а також посильні субсидії для придбання спортивного інвентарю та обладнання.

У розділі охарактеризовано вимоги до кандидатів на посаду вчителя „руханки (гімнастики)” в учительських семінаріях (ухвалені в 1870 році та доповнені в 1913 році розпорядженнями Міністерства віросповідань та освіти Австро-Угорщини). Це: складання іспитів державній комісії – спеціалізованого із двох частин (теоретична частина включала питання анатомії, фізіології, гігієни, історії фізичної культури, методики фізичного виховання, фехтування та плавання, надання першої допомоги при нещасних випадках; практична – передбачала виконання вправ з легкої атлетики, народних та рухливих ігор.

фехтування, надання першої допомоги) та з мови викладання; стажування щонайменше півроку при закладі, в якому кандидат бажає працювати. Показовим для сучасних умов розглядаємо п'ятирічний термін придатності свідоцтва про складені державні іспити.

У третьому розділі – „Фізичне виховання учнів народних шкіл в освітній і громадській діяльності буковинців (1869 - 1918)” описано реалізацію змісту програмового матеріалу з фізичного виховання в практиці народних шкіл краю; охарактеризовано педагогічну думку та громадську діяльність буковинців як рушіїв у справі розвитку фізичного виховання школярів; окреслено шляхи використання здобутків теорії й практики фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини досліджуваної доби в роботі із сучасними школярами України.

На підставі здійсненого дослідження встановлено, що реальна практика фізичної підготовки учнів народних шкіл Буковини розходила з офіційною загальнодержавною та крайовою політикою. На це вказували на сторінках тогочасних педагогічних часописів І. Бажанський („Обстоятельства препятствующиі осягненію приписаной ціли въ народныхъ школахъ”, „Якъ треба съ наукою у насъ въ народныхъ школахъ поступати, чтобы зъ ней наши селяни хосень мали”), Д. Євстафієвич („Про потребу плеканя здоровля в народній школі”), Н. Шкурган („Наука великий, разум ще більшій, а здоровле найбільшій скарб”) та інші.

Майже через 30 років після оприлюднення загальнодержавного шкільного Закону (1869) освітяни Буковини у 1895-1896 н/р. все ще відзначали неналежний стан організації й проведення фізичного виховання в початковій ланці шкільної освіти. Наголошувалося, що здебільшого у буковинських народних школах відсутні спортивні зали та необхідне спортивне обладнання; у теплу пору року заняття з „гімнастики” проводяться на шкільному подвір'ї як вільні та стройові вправи, узимку фізичні вправи учні виконують у класних кімнатах.

Водночас із відзначеними недоліками у практиці фізичного виховання в народних школах Буковини у розділі наголошено, що вчителі краю адаптували викладання програмового матеріалу з „гімнастики” до наявних матеріально-технічних умов, а свій досвід описували в означених вище періодичних виданнях (І. Бажанський „Колька слбвъ о получшенію поступу въ науцъ въ нашихъ народныхъ школахъ”; І. Вигодівна „Яке значіне мають діточі забави в школі народній?”; І. Ілюк „Точне призначене можливих цілий для однокласових шкіл народних з південною наукою на підставі наукового пляну”).

У звітах голів повітових шкільних Рад у Вашківцях, Кіцмані, Сереті, Чернівцях (1909-1912) про стан фізичного виховання у народних школах зазначалось, що сільські діти мають більше можливостей для фізичної підготовки, ніж міські, оскільки залучаються до різних сільськогосподарських робіт (випас худоби, заготівля корму для тварин, прополювання бур'янів тощо).

На початку ХХ ст. в усій державі, у т.ч. на Буковині, порушено питання про військове спрямування змісту фізичної підготовки хлопців, зокрема у народних школах. У розпорядженні Міністерства віросповідань та освіти від 5

травня 1907 р. зазначалося, що в зміст занять з „гімнастики” у народних школах необхідно ввести вправи для виховання військових манер та постави.

Результати аналізу історико-педагогічних фактів і явищ, періодичних видань досліджуваного періоду, знахідок учених про досліджувану добу переконують у тому, що педагогічна думка та громадська діяльність буковинців стали справжнім рушієм у боротьбі за здоровий спосіб життя, утвердження фізичної культури в середовищі широких верств дітей та молоді в місті й на селі. У часописах „Добри Рады”, „Ластівка” друкувались поради для дорослих щодо формування у дітей навичок здорового способу життя. На сторінках часописів „Bukowiner Padagogische Blatter”, „Bukowiner Schule”, „Просвещеніє” В. Андрієвич, Г. Купчанко, Д. Пігуляк, Н. Шкурган наголошували, що фізичне виховання повинно здійснюватись насамперед у родині. Буковинські освітяни (Д. Євстафієвич, О. Маковей, К. Павлюк) розглядали фізичне виховання учнів народних шкіл як комплексну дію фізичних вправ, гігієнічних чинників (режим дня, раціональне харчування, гігієна побуту й навчального процесу у школі) та факторів природи (повітря, вода) на організм дітей.

Наприкінці ХІХ ст. на Буковині помітно активізувався фізкультурно-спортивний рух. Однак гімнастично-спортивні товариства („Oesterreichischen Touring-Clubs”, „Gauverband der Bukowiner Radfahrer”, „Suczawaer Radfahr-clubes”, „Товариство гімнастичне український Сокіл в Чернівцях”, „Allgemeiner Turnverein Zukunft”, „Русская Дружина”, „Sportklub „Viktoria” тощо) діяли переважно у великих містах краю – Чернівці, Сучава, Кімполунг та були недержавної форми власності. Їхнє існування і діяльність прямо узалежнювались від членських внесків, що є свідченням недоступності участі у діяльності товариств широких верств населення краю.

На початку ХХ ст. гімнастично-спортивний рух поширився в середовищі сільського населення Буковини в осередках товариства „Січ”, створеного за зразком Галичини. У статуті головною метою діяльності товариства визначено: „...Ширене замилюваня до тілесних вправ, атлетичних забав і просвіти між членами”. Майже у кожному селі на Буковині з 1908 р. існували січові коші. Щонеділі та у релігійні свята після обіду „Січі” збирали людей для виконання вправ, які проводили на громадських толоках, сільських майданах, на площадках біля „січових домів”. Окрім гімнастичних вправ активно пропагувались рухливі ігри, в яких могли брати участь кілька десятків осіб („Рибакі”, „Чорний лицар” тощо). Січовики влаштовували показові виконання вправ – січові свята, що сприяло популяризації фізичного виховання серед населення краю. Водночас діяльність означених буковинських спортивних товариств мала світський характер або тяжіла до національної, культурно-просвітницької та політичної боротьби. Діти 6-14-річного віку фактично залишались поза їхньою увагою.

Піонером фізкультурно-спортивного руху школярів означеного віку вважаємо „Bukowiner Allgemeiner Sportklub” (створений у 1910 р. в Чернівцях), який ставив за мету залучення молоді до занять спортом, виховання потреби у посильних заняттях фізичними вправами. Клуб спрямовував свою діяльність на спортивні досягнення і до уваги не брались національна, класова, конфесійна

приналежність його членів. Упродовж звітних років (1910-1913) у Радівцях і Солці відкрито філії клубу, згодом планувалося відкриття осередків і в інших містах краю. Проводилися спортивні свята, показові виступи спортсменів, змагання з плавання, футболу, велоспорту, лижного спорту. Члени клубу вели роботу зі створення й облаштування спортивних майданчиків. У звіті про його трирічну діяльність знаходимо відомості й про функціонування дитячої секції спортивних ігор у м. Чернівці під керівництвом шкільного інспектора А. Ернста. Взимку на дитячому ігровому майданчику в міському ботанічному саду влаштовували каток.

У роки Першої світової війни (1914-1918) Буковина зазнала руйнувань і пограбувань. Села в зоні бойових дій (Бояни, Звенячин, Хрещатик, Раранча, Топорівці, Чорнівка тощо) цілком або частково знищили. В краї було зруйновано промислові підприємства, громадські заклади. У багатьох населених пунктах приміщення народних шкіл були перетворені на казарми, лазарети, отже діти не навчалися.

За результатами здійсненого дослідження у розділі виокремлено етапи розвитку фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини (1869-1918) та окреслено шляхи використання здобутків теорії й практики означеного педагогічного процесу в роботі із учнями сучасних загальноосвітніх навчальних закладів України I-II ступеня.

Узагальнення результатів наукового дослідження дає підстави для таких **висновків**:

1. У другій половині XIX століття в Австро-Угорській імперії об'єктивно створювались передумови для становлення теорії й практики фізичного виховання. Їх виникненню сприяли гостра необхідність покращення економічного становища країни та підвищення загальнокультурного рівня населення. Це зумовило принципово важливий підхід – визнано всебічний розвиток розумових і фізичних сил кожної дитини як її найдосконалішу підготовку до праці.

Доведено, що соціально-політичне життя буковинців другої половини XIX ст. сприяло запровадженню тих реформістсько-інноваційних підходів до народної школи, що вже були випробувані західноєвропейськими народами. Прогресивні ідеї про народне шкільництво загалом (принципи природодоцільності й культуровідповідності навчання; концепція природовідповідного виховання дитини; урахування в процесі освіти індивідуальних особливостей кожної дитини тощо) і фізичне виховання зокрема (забезпечення природного прагнення дітей до рухів засобами ігор і фізичних вправ; пріоритет родини у фізичному вихованні дітей; значення режиму дня, загартовуючих процедур, спеціальних дихальних вправ у фізичному вихованні дітей) набули поширення в різних регіонах Австро-Угорської імперії, у т. ч. й на Буковині. Упродовж майже півстолітнього періоду до цього прилучилася ціла плеяда освітніх діячів (І. Герасимович, Ф. Грілліч, З. Грушкевич, А. Гуцайло, О. Іванчук, С. Канюк, О. Маковей, О. Попович, І. Савицький, Н. Шкурган, І. Ющишин).

Демократичність загальнодержавного шкільного закону (1869) проявилась і в орієнтовних навчальних планах для народних шкіл (1874). З предмету „гімнастика”, окрім чітко визначених фізичних вправ, передбачалися „місцеві” рухливі ігри. Розглядаємо їх як спроби поєднати у змісті фізичного виховання школярів загальнопедагогічний досвід та народнопедагогічний доробок тіловиховання дітей в кожному окремому краї монархії. Відтак особливістю становлення фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини досліджуваного періоду визначаємо поєднання здобутків теорії і практики передового зарубіжного педагогічного досвіду з традиціями тіловиховання представників різних етнічних груп буковинців.

2. Особливість шкільного Закону 1869 р. вбачаємо у незмінності функціонування його основних положень упродовж усього досліджуваного періоду, зокрема щодо організації фізичного виховання учнів народних шкіл. Це заходи безпосереднього (облаштування для занять фізичними вправами спеціальних майданчиків; спорудження й експлуатація шкільних приміщень відповідно до санітарно-гігієнічних норм; забезпечення викладання предметів кваліфікованими фахівцями) та опосередкованого змісту (зобов'язання батьків до забезпечення дітей необхідним шкільним приладдям; заходи покарання батьків, які ігноруватимуть шкільні приписи; організація освіти для працюючої молоді).

У державних і крайових нормативно-правових документах (1873, 1890) фізичне виховання учнів народних шкіл окреслено як комплекс урочної та позаурочної форм занять фізичними вправами спільно з гігієнічними чинниками (гігієна шкільних приміщень, меблів і режиму навчання). Натомість вважаємо, що запропоновані навчальними планами для народних шкіл Буковини (1888) обсяги з предмета „гімнастика” (1 година в тиждень в одно-, дво-, трикласних народних школах і 2 години в тиждень у чотири-, п'яти-, шестикласних) та зміст навчального матеріалу обмежували досягнення учнями достатнього рівня фізичного розвитку.

За матеріалами здійсненого дослідження відносимо до прогресивних методичних здобутків буковинських (І. Вигодівна, Ф. Грілліч, І. Люк, О. Маковей, І. Савицький, Н. Шкурган, А.Цварик) і зарубіжних (Л. Зальцман, Л. Лехнер, В. Праузек, Й. Риглер, Т. Ціглер) педагогів середини ХІХ – початку ХХ ст. наступне: чітке окреслення завдань фізичного виховання учнів (збереження і зміцнення здоров'я; підготовка до активної трудової діяльності; виховання моральних якостей), напрацювання дидактичних принципів (систематичності, індивідуальності, активності, доступності, поступовості), методичні вказівки щодо проведення урочної та позаурочної форм фізичного виховання школярів (широке використання ігрового методу; заперечення механічного наслідування вправ; пісенний або віршований супровід виконання вправ; організація прогулянок з метою оздоровлення та вивчення природи; проведення занять з фізичного виховання, ігор на перервах на свіжому повітрі).

3. Доведено, що попри розпорядження про фізичне виховання дітей у народних школах Буковини, утверджене чинними законодавчими актами,

реалізація їхніх положень була неналежною унаслідок відсутності у більшості шкіл краю спортивних залів, методичної літератури, необхідного обладнання, фінансової підтримки та учителів з відповідною кваліфікацією. У практиці фізичного виховання учнів учителі народних шкіл адаптували його зміст до реальних умов кожної школи: за відсутності гімнастичного обладнання – збільшували обсяги вільних і стройових вправ, рухливих ігор; у холодну пору року – проводили заняття з „гімнастики” у коридорах чи класних кімнатах; у теплу пору на подвір’ї школи організовували ігрові заняття для учнів на перервах та після уроків.

Педагогічна думка Буковини кінця XIX – початку XX ст. стала справжнім рушієм у боротьбі за здоровий спосіб життя, утвердження фізичної культури у широких верствах дітей та молоді в місті й на селі, а про фізичне виховання заговорили на сторінках періодики. Вважаємо, що це сприяло осмисленню проблем здоров’я краю, наштовхувало на пошуки способів його зміцнення. Наприкінці XIX ст. на Буковині активізувався фізкультурно-спортивний рух, але лише з кінця першого десятиліття XX ст. діяльність спортивних товариств почала спрямовуватись безпосередньо на залучення молоді до занять спортом, виховання в неї потреби в посильних заняттях фізичними вправами.

Відтак нами виокремлено основні підходи до реалізації змісту фізичного виховання учнів народних шкіл на Буковині досліджуваного періоду. Це: введення уроків фізичного виховання („гімнастики”) в школах; організація позаурочних форм занять фізичними вправами (рухливі ігри на перервах та після уроків); впровадження гігієнічних вимог до навчального процесу в народних школах; популяризація здорового способу життя (поради батькам) на сторінках часописів; організація позашкільної спортивно-масової роботи.

4. На підставі одержаних результатів виокремлено чотири етапи розвитку фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини досліджуваного періоду:

I-й – (1869-1874): ухвала загальнодержавного (1869) та крайового (1873) шкільних Законів (регламентовано урочні заняття з фізичного виховання в народних школах; організація перших курсів для підготовки вчителів народних шкіл до викладання „гімнастики” (1869); затвердження порядку прийняття екзаменів на здобуття посади вчителя „руханки” в учительських семінаріях (1870), вимог до облаштування шкільних будівель у державних народних і міських школах, зокрема до місць проведення фізичного виховання (1873); оприлюднення загальнодержавних навчальних планів для всіх типів народних шкіл із орієнтовними обсягами і змістом урочних занять з фізичного виховання (1874).

II-й – (1874-1899): ухвала навчальних планів для народних шкіл Буковини (1888); оприлюднення указу Міністерства віросповідань і освіти про охорону здоров’я у народних школах, введення позаурочної форми організації фізичного виховання учнів (1890); видрук методичних посібників з фізичного виховання для учителів народних шкіл Буковини (1889, 1899).

III-й – (1899-1914): удосконалення організації навчально-виховного процесу в народних школах; оприлюднення указу Міністерства віросповідань і освіти

про оновлені вимоги до посади вчителя „гімнастики” у середніх школах та учительських семінаріях (1913); становлення фізкультурно-спортивного руху в середовищі учнів 6-14 років (кінець першого десятиліття ХХ ст.).

IV-й -- (1914-1918): занепад практики фізичного виховання учнів народних шкіл внаслідок військових дій на території краю.

5. До актуальних для запозичення здобутків відносимо положення про врахування регіонального компоненту в розробці програм з фізичного виховання для учнів загальноосвітніх шкіл; популяризацію в школі й поза нею досвіду фізичного виховання дітей в європейських країнах; налагодження спільної діяльності різних інституцій, які причетні до охорони і зміцнення здоров'я дітей сучасної школи; задля забезпечення повноцінного фізичного розвитку школярів – організація комплексного впливу на організм учнів фізичними вправами, гігієнічними чинниками, факторами природи; втілення народно-педагогічного досвіду тіловиховання в реальний педагогічний процес сучасної школи України; фінансове заохочення учителів молодших класів та фізичного виховання до організації щоденних занять фізичними вправами учнів; широке використання фізичних вправ у режимі дня школярів для профілактики порушень постави; переважне використання ігрового методу на уроках фізичного виховання школярів; введення до урочної та позаурочної роботи з фізичного виховання учнів рухливих ігор і забав з практичного доробку тогочасних учителів.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальшого вивчення потребують становлення і розвиток фізичного виховання учнів середніх, реальних шкіл, гімназій на Буковині другої половини ХІХ – перших десятиліть ХХ ст.; розвиток професійної освіти вчителів фізичної культури у контексті полікультурного освітнього простору Буковини, а також її взаємозв'язок із європейськими традиціями; взаємодія державних, громадських і релігійних організацій у вирішенні проблем фізичного виховання дітей.

Основні положення дослідження відображено в таких публікаціях:

1. Гнесь Н.О. Використання народних традицій фізичного виховання у початковій школі Буковини // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 255. Педагогіка і психологія. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 26-31.

2. Гнесь Н.О. Українське жіноцтво Буковини на шляху національного просвітництва (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Педагогіка. Вип. ХІ. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – С. 157-162.

3. Гнесь Н.О. Програмно-методичне забезпечення процесу фізичного виховання в українських народних школах Буковини кінця ХІХ – початку ХХ століття // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 316. Педагогіка і психологія. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 38-44.

4. Гнесь Н.О. Законодавчо-правове підґрунтя та методичне забезпечення процесу фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ століття // Вісник Прикарпатського університету імені Василя

Стефаніка. Педагогіка. Вип. XIII-XIV. – Івано-Франківськ: Плай, 2007. – С. 92-99.

5. Гнесь Н.О. Використання національних традицій фізичного виховання в українських народних школах Буковини (1774-1918) // Всеукраїнська науково-практична конференція „Українська етнопедagogіка у контексті розвитку сучасних теорій виховання і навчання” – Івано-Франківськ, 2005. – С. 146-153.

6. Гнесь Н.О. Фізичне виховання в народних школах Буковини другої половини XIX століття // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві / Зб. наук. праць Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк: „Волинська обласна друкарня”, 2005. – С. 24-27.

7. Гнесь Н.О. Формування і розвиток фізкультурно-спортивного руху на Буковині за часів Австро-Угорської імперії (XIX – початок XX століття) // Молода спортивна наука України: Зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. Вип. 9: У 4-х т. – Львів: НФВ „Українські технології”, 2005. – Т. 4. – С. 264-269.

8. Гнесь Н.О. Діяльність спортивно-гімнастичних товариств на Буковині (1775-1918) // Молода спортивна наука України: Зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. Вип. 10: У 4-х т. – Львів: НФВ „Українські технології”, 2006. – Т. 3. – С. 215-220.

9. Гнесь Н.О. Фізичне виховання в буковинських народних школах доби Габсбургської монархії // 85 років освітнього шляху. Сторінки історії Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (5-6 жовтня 2006 р.). – Хмельницький: Редакційно-видавничий відділ ХГПА, 2006. – С. 193-195.

АНОТАЦІЇ

Гнесь Н.О. Становлення і розвиток фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини (1869 – 1918 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаніка. – Івано-Франківськ, 2007.

У дисертаційній роботі досліджено становлення і розвиток фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини. Охарактеризовано передумови та особливості становлення фізичного виховання як педагогічного процесу у народних школах краю. Проаналізовано правові, програмні та методичні основи фізичного виховання учнів у взаємодії з іншими складовими педагогічного процесу тогочасної народної школи. Описано матеріально-технічне забезпечення та фахову підготовку вчителів до викладання означеної шкільної дисципліни. Виявлено основні підходи до реалізації змісту фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини – урочна, позаурочна (позакласна та позашкільна) форми організації фізичного виховання у повсякденній діяльності. Охарактеризовано вплив фізичного виховання на навчання і побуті. Охарактеризовано

Львівського державного
Університету фізичної
культури

товариств краю та виокремлено етапи розвитку фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини (1869-1918). Окреслено можливі шляхи використання здобутків теорії та практики фізичного виховання учнів народних шкіл Буковини досліджуваного періоду у роботі із сучасними школярами України.

Ключові слова: фізичне виховання, педагогічний процес, народна школа, форми організації фізичного виховання, Буковина.

Гнесь Н.О. Становление и развитие физического воспитания учеников народных школ Буковины (1869 - 1918 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника. – Ивано-Франковск, 2007.

В диссертации комплексно исследованы вопросы становления и развития физического воспитания учеников народных школ на Буковине. Охарактеризованы предпосылки и факторы (экономические, политические, географические, антропологические, социокультурные) становления физического воспитания как педагогического процесса в народных школах края. Буковина исследуемого периода – многонациональный край, в котором мирно уживались более 10 национальностей: коренное население – украинцы и румыны, а также немцы, евреи, поляки, словаки, армяне и т. д.

В работе рассмотрено влияние западноевропейских педагогических идей на становление и развитие народного образования и физического воспитания школьников на Буковине. Особенностью физического воспитания учеников народных школ края, узаконенного Австро-Венгерским правительством в качестве школьного предмета (1869-1874), стало объединение в становлении его теории и практики передового зарубежного педагогического опыта с традициями каждой народности, проживающей в крае.

В диссертационном исследовании проанализированы правовые, программные и методические основы физического воспитания школьников в контексте с другими составляющими педагогического процесса народных школ Буковины того времени. Учебный материал по „гимнастике” для учеников всех типов народных школ Буковины (одно-, двух-, три-, четыре-, пяти-, шестиклассных) содержал строевые, общеразвивающие, упражнения на снарядах, подвижные игры. Содержание учебного материала расширялось с каждым последующим типом школы путем усложнения упражнений и введением новых на гимнастических снарядах (вертикальная и наклонная лестницы, помост с жердями). Описаны требования к материально-техническому обеспечению процесса физического воспитания в народных школах, а также подготовка учителей к преподаванию предмета „гимнастика”: обучение в учительских семинариях; повышение квалификации на специализированных курсах по гимнастике, спортивным и подвижным играм; посещение конференций и конгрессов по физическому воспитанию молодежи и школьной гигиене.

Школьные власти монархии и края рассматривали физическое воспитание, как комплексное влияние на организм учеников физических упражнений, гигиенических и природных факторов.

В диссертационном исследовании сделан анализ реализации содержания программного материала по физическому воспитанию в народных школах Буковины. Из-за отсутствия финансовой возможности для постройки и оборудования спортивных залов, приобретения необходимого инвентаря, во многих школах Буковины исследуемого периода уроки „гимнастики” проводились в теплое время на школьном дворе, в холодную погоду – в классных комнатах или коридорах в виде общеразвивающих и строевых упражнений. В начале XX в. в Австро-Венгерской монархии актуализировалась военная направленность физического воспитания молодежи. С 1907 г. в занятия по „гимнастике” учеников народных школ Буковины вводились упражнения для воспитания военных манер и осанки.

Буковинские педагоги на страницах периодических изданий пропагандировали здоровый способ жизни: соблюдение режима работы и отдыха, правил личной и общественной гигиены, проведение с детьми закалывающих процедур, физических упражнений, прогулок на свежем воздухе. Физкультурно-спортивное движение, которое охватывало возрастную группу детей 6-14 лет, возникло на Буковине в 1910 г. с образованием „Буковинского всеобщего спортивного клуба”, организованного в Черновцах с филиалами в Кицмани, Солке.

Военные действия на территории Буковины 1914-1918 гг. приостановили обучение детей во многих школах края, помещения которых были преобразованы в лазареты и склады.

В диссертации описаны организационные формы физического воспитания учеников народных школ Буковины – урочная, внеурочная (внеклассная, внешкольная), а также комплекс гигиенических мероприятий в режиме дня школьников. Выделены и охарактеризованы этапы развития физического воспитания учеников народных школ на Буковине (1869-1918). Выявлены возможности использования достижений теории и практики физического воспитания учеников народных школ Буковины исследуемого периода в работе с современными школьниками Украины: учтение регионального компонента в разработке программ по физическому воспитанию учеников общеобразовательных школ; популяризация в школе и за ее пределами опыта физического воспитания детей в европейских странах; организация совместной работы инстанций, деятельность которых направлена на охрану и укрепление здоровья современных школьников; финансовое обеспечение организации ежедневных занятий школьников физическими упражнениями; широкое использование упражнений для профилактики нарушений осанки в режиме дня учеников; предпочтительное использование игрового метода на занятиях по физическому воспитанию младших школьников; организация комплексного влияния на организм школьников физическими упражнениями, гигиеническими и природными факторами.

Ключевые слова: физическое воспитание, педагогический процесс, народная школа, формы организации физического воспитания, Буковина.

Gnes' N.O. The formation and development of physical training of pupils in national schools of Bukovina (1869-1918). - Manuscript.

Thesis for the degree of the educational sciences candidate by the speciality 13.00.01 – general pedagogic and history of pedagogic – Precarpathian national university named after Vasyl Stefanyk. – Ivano-Frankivsk, 2007.

The thesis deals with the research of the formation and development of the physical training of the Bukovynian national schools pupils. The foreground and the peculiarities of the physical training's development and its function as a part of the educational process in the national schools are given. The legislative, program and methodical basis of the pupils physical training and its interactions with other constituents of the educational process of the national schools of that period are discussed. The author features the equipment and professional skills of the physical training teachers also. The thesis reveals the forms of the physical training lessons in the Bukovynian national schools which were used in accordance with hygiene norms and rules during the studies and everyday life. The author found and proved the stage of development of the physical training of the Bukovynian national schools pupils (1869-1918); the sport and gymnastics societies activity in the development of the physical training studies was featured also. The author offers to reread and use the advantages of the theory and practice of the physical training working with the contemporary Ukrainian pupils.

Key words: physical training, educational process, national school, the forms of the physical training lessons, Bukovina.